

Crying Ladies From Hell

- De doedelzak en pipe bands in Nederland -

Doedelzakmuziek. Voor de een kattengejank. Voor de ander de uiting van het mystieke Schotland, mistige Lochs en heerschappij van lang vervlogen en met elkaar strijdende clans. En voor een derde een herinnering aan Schotse en Canadese regimenten die Nederlanden bevrijdden onder de klanken van pipe bands. De doedelzak floreert. In Nederland dan wel te verstaan!

Door Kees Westerkamp

Inleiding

Doedelzakmuziek. Je houdt ervan of je houdt er niet van. Er is geen tussenweg. Nederland kent een kleine maar fervente groep van liefhebbers. En die groep lijkt groeiende. Alhoewel Schotland en Canada het mekka zijn van pipe bands (als het gaat om the great highland bagpipe¹, lijkt het er op dat het aantal Nederlandse doedelzakbands en evenementen waar die bands hun opwachting maken ook aan het groeien is. Na de in 2000 gehouden Millennium Parade in Edinburgh, met zo'n 8.000 (ook veel Nederlandse) pipers en drummers, de concerten van André Rieu én de Massed Pipe band-items tijdens de Nationale Taptoe Breda, Taptoe Nijkerk en Taptoe Leeuwarden lijkt de opmars van de pipe band in Nederland niet meer te stuiten. Dat blijkt ook uit het groeiend aantal personen dat doedelzak wil leren spelen in het toenemende aantal pipe bands in Nederland.

Bij veel muzikanten uit de hafabra-sector (hafabra = harmonie, fanfare, brass band) wordt de doedelzakband, of liever pipe band, geassocieerd met Schotland en dan met name met The Edinburgh Military Tattoo (ieder jaar in augustus én ook op BBC-televisie). Het evenement waar de doedelzakmuziek al sinds de eerste voorstelling in 1950 een hoofdrol vervult. Voor veel ouderen is de doedelzak ook gekoppeld aan de bevrijdingsdagen van 1945 toen vele Schotse en Canadese regimenten door dorpen en steden trokken onder begeleiding van de pipes and drums.

Toch is de doedelzak van oorsprong geen militair instrument maar een volksinstrument dat door de Engelse overheersing in Schotland in het leger terecht kwam. In de 18^e en 19^e eeuw werden in snel tempo Highland Regiments opgezet voor bewaking van de Schotse gebieden en de inzet voor de Britse zaak overzee. Door de enorme emigratie van Schotten naar landen als Nieuw Zeeland, Australië, Canada en de Verenigde Staten is het instrument ook daar zeer populair geworden en kent men in die landen een zeer rijk ontwikkelde civiele pipe bandsector.

¹ De doedelzak komt van oorsprong niet uit Schotland maar uit het Midden Oosten. Door de eeuwen zijn er vele varianten ontwikkeld waarvan The Great Highland Bagpipe er eentje is. Deze werd aanvankelijk bespeeld in Gemeenebest landen maar is ook erg populair in de Verenigde Staten, Nederland en Duitsland.

En alhoewel voor de meeste mensen de doedelzak nauw verbonden is met Schotse regimenten en deze regimenten ook tot op heden een pipe band kennen, is de wereld van de civiele pipe bands een veel grotere en ook van muzikaal hoogstaander niveau. Niets voor niets strijken de civiele pipe bands tijdens de World Pipe band Championships in Glasgow (altijd 2^e of 3^e zaterdag in augustus) met de eer en gaan met de meeste prijzen naar huis.

Maar ook Nederland speelt momenteel een aardig deuntje mee!

Pipe bands in Nederland

Nederland telt momenteel zo'n 29 pipe bands. Officieel om precies te zijn, en dat betekent dat ze staan geregistreerd bij de Nederlandse Organisatie van Doedelzakbands (www.novdb.nl). Toch zijn er meer, veelal kleinere, gezelschappen die de doedelzak in ons land bespelen en promoten. Maar pipe bands komen en gaan. Nederland kende ooit de YMCA Pipe band en de Amsterdam Boys Brigade Pipe band, maar dat is alweer wat jaartjes geleden. De Dutch Pipes and Drums uit Tilburg en Beatrix Pipe Band uit Hilversum behoren tot de oudsten van ons land en zij bestaan nog steeds. Wat opvalt is dat steeds vaker Nederlandse pipe bands een hechte band opbouwen met relaties in Schotland en Canada. De Concord Pipe Band uit Hengelo heeft sterke banden met The Gordon Clan. En ook Interscaldis Pipe and Drums uit Vlissingen is een graag geziene gast in de Schotse hooglanden. Drie bijzondere bands vormen The 48th Highlanders of Holland uit Apeldoorn, The Seaforth Highlanders of Holland Memorial Pipes and Drums en The Pipes and Drums of the Royal British Legion (Netherlands) die nauwe banden onderhouden met veteranen uit Groot-Brittannië en Canada. De drie bands, waarvan de Seaforth Highlanders en de Royal British Legion nog in een opbouwende fase verkeren, zijn opgericht als eerbetoon aan de bevrijders.

Verschillen tussen de verschillende pipe bands

Er bestaat een groot verschil tussen de Nederlandse pipe bands. Die verschillen zijn er op diverse vlakken.

Op de eerste plaats zit er een groot kwalitatief verschil tussen de Nederlandse pipe bands. Op de verschillen competities die jaarlijks worden gehouden (Apeldoorn, Waalwijk en Alden Biesen) strijden de bands om de muzikale kwaliteit. In de praktijk komt hier een aantal vaste pipe bands terwijl een aantal andere pipe bands zich nooit laat horen en/of zien.

Op de tweede plaats is er een verschil in muzikale doelstelling. Er bestaat een aantal zogenaamde 'competitie' pipe bands die zoveel mogelijk meedoen aan competities en wat minder aan optredens zoals taptoes en optochten. Daarnaast heb je zogenaamde 'optreedbands' die veel optredens draaien.

Op de derde plaats is er ook verschil in uiterlijk. Hier doel ik dan niet op de kleur van uniform want alle pipe bands hebben een eigen kleurige tartan waarbij er vaak een connectie is van de Schotse clan waartoe die tartan behoort. Nee, ik doel hier op de variëteit aan uniformen. De Schotse doedelzakspeler is bij veel mensen mede bekend door zijn indrukwekkend uniform waar kilt, plaid, zwart militair jasje, witte slobkousen en berenmuts een belangrijk onderdeel van zijn. Toch dragen de meeste Nederlandse pipe bands niet dit zogenaamde full dress uniform maar hebben zij gekozen voor het zogenaamde day dress uniform. Dit uniform bestaat uit de kilt, wit overhemd, colbert en witte sokken. De al eerder genoemde veteranenbands vormen daarop weer een uitzondering omdat zij hebben gekozen voor een groen militair jasje.

Tot slot is er ook verschil in grootte van formatie. Het aantal pipe bands is in Nederland de laatste jaren gegroeid. Er is voor potentiële leden dus meer keuze gekomen en dit vertaalt zich naar wat meer kleinere pipe bands. Alhoewel een doedelzak best wel wat geluid maakt, is er duidelijk een verschil tussen een band van 5 tot 6 pipers en een band van 12 tot 15 pipers. Bovendien worden bijna alle doedelzakbands geplaagd door het feit dat het imago van zo'n band wordt bepaald door de pipers. Dat de drummers een onlosmakelijk onderdeel zijn van een pipe band is een vrij onbekend gegeven met als gevolg dat er een groot tekort is aan 'pipe banddrummers' in Nederland.

Al deze verschillen bepalen in belangrijke mate de keuze om al dan niet met een pipe band een samenwerkingsverband aan te gaan.

Het aantal Nederlandse evenementen waar pipe bands te zien en horen zijn neemt toe. Want ondanks het toenemende aantal bands gaat de ontwikkeling ogenschijnlijk niet ten koste van het aantal optredens.

Op menig taptoe staat tegenwoordig een pipe band op het programma. Dat is niet voor niets. Een pipe band vormt een interessante afwisseling in het programma. In het muzikale showgeweld dat taptoes kenmerkt vormt een pipe band, met haar typische repertoire, vaak een rustpunt. Het wordt nog interessanter wanneer gekozen wordt voor het samenspelen van pipe band en harmonie of drumfanfare. Vooral de finale van een taptoe is daar zeer geschikt voor. En alhoewel het repertoireaanbod niet groot is, zijn er toch leuke dingen mogelijk. Geëxperimenteerd kan er ook worden; tijdens Taptoe Delft 2001 speelden Beatrix Pipe band en Excelsior Delft gezamenlijk Highland Cathedral (arrangement uitgegeven door Dacapo Music Houten) waarbij een koor van 200 personen het vocale gedeelte voor haar rekening nam.

Maar ook voor indoorconcerten zijn er mogelijkheden. De laatste jaren worden pipe bands steeds vaker in de concertzaal gesignaleerd op uitnodiging van een blaasorkest. Nog maar even los van de indoor concerten, de zogenaamde Scottish Evenings of Scottish Gatherings, die de diverse pipe bands zelf organiseren.

Massed Pipe band

Het is laatste jaren een trend om grote pipe bands op straat te zetten, wellicht in navolging van de Britse en Canadese militaire taptoes. Wie herinnert zich niet het concert van André Rieu in Berlijn (2000) waar 200 pipers en drummers acte de presence gaven. Veel grootser ging het er aan toe op 5 augustus 2001 in Edinburgh. Daar vond de Millennium Parade plaats, een pipe band-evenement met zo'n 8500 pipers en drummers. Het evenement kende op 6 april 2002 een grote variant in New York tijdens The Tunes of Glory Parade.

Ook Nederland kent sinds de zomer van 2001 een massed pipe band. Vijf Nederlandse pipe bands hebben The Holland Massed Pipes and Drums opgericht en verzorgen een 15 minuten durend programma met Schotse traditionals. De primeur was voor Taptoe Nijkerk waar de band samen met The Band of Royal Airforce of Oman en Juliana Amersfoort een concertwerk ten gehore bracht.

De doedelzak: bespelen en samenspelen

De Schotse doedelzak is, zoals in het begin van dit artikel al behandeld, een instrument dat zijn oorsprong vindt in de volksmuziek. Het kent daarom een aantal muzikale beperkingen.

Het instrument bestaat uit een leren of kunststof zak waarin een viertal instrumenten gebonden zitten. Drie hiervan dienen als drone/bourdon, oftewel continue klinkende brompijpen. Het zijn cilindrische pijpen met een enkel riet en zijn zodoende te beschouwen als klarinetten. De melodiepijp is conisch en bevat een dubbel riet en is dus verwant aan de hobo.

Speeltechnisch bestaat het probleem dat al deze pijpen samen moeten klinken en niet rechtstreeks angeblazen worden zodat de rieten niet met de mond te beïnvloeden zijn. De enige invloed die uit te oefenen is, is de druk waarmee in de zak geknepen wordt. Wanneer deze druk niet stabiel is, zal de toon van de verschillende pijpen gaan variëren. Een ander gevolg van het niet rechtstreeks aan blazen is dat er feitelijk alleen legato gespeeld kan worden. Accenten door volume veranderingen (crescendo's en decrescendo's) én rusten zijn niet mogelijk. Even een paar noten spelen geeft ook problemen. De zak moet namelijk eerst opgeblazen worden. Vervolgens moet er ingeslagen worden waarbij de druk als het even kan meteen goed moet zijn om problemen met de toon te vermijden. Het stoppen (afslaan van de muziek) is ook niet makkelijk. Wanneer er teveel lucht in de zak is op het moment dat de druk van de zak wordt gehaald, dan zal de laatste lucht toch via de rieten weg lopen en 'gejengel' geven.

Wie een partij voor een piper bekijkt zal de vele versieringen opvallen. Dit worden gracenotes genoemd die eigenlijk een soort scheiding vormen tussen de hoofdnoten. Gracenotes zijn uitgebreide voorslagen die dikwijls de functie van accent krijgen. Accenten worden ook gecreëerd door het oprekken van nootlengten. Staccato-effecten worden verkregen door noten af te wisselen met een minder sterk klinkende noot die dan een soort bourdonwerking krijgt.

De toonladder van de melodiepijp beperkt zich tot 9 noten namelijk (klinkend):
Ab Bb C D Eb F G Ab Bb

Voor samenwerking met hafabra-orkesten is het goed om te weten dat een pipe band in Es staat.

De drones, twee tenordrones en één basdrone, worden hierbij op Bb een en twee octaven lager dan de lage Bb van de melodie pijp.

Als u aan de meeste Schotse doedelzakspelers vraagt hoe die noten heten dan is het antwoord:

G A B C D E F G a

maar feitelijk is dit

G A B C# D E F# G a

In Schotse bladmuziek staat de muziek soms met twee kruisen als voorteken uitgeschreven. Maar meestal zonder voortekens, omdat het gebruik van halve noten niet bekend is in de bagpipemusic.

In feite is de doedelzak een transponerend instrument maar net de andere kant uit waarbij de C niet klinkt als Bes maar A is klinkend een Bes. Dit kan bij samenspel voor flinke verwarring zorgen vooral omdat de meeste doedelzakspelers hier geen weet van hebben.

Drums, een vak apart

Net als de doedelzak kent ook het Schots drummen enkele eigenaardigheden. Grondlegger van het huidige Schotse drummen is Alex Duthart maar veel Schotse instructeurs hebben een eigen stijl ontwikkeld die het beste tot uiting komt tijdens de vele competities die er jaarlijks zijn². Het pipe banddrummen kent de volgende belangrijke verschillen ten opzichte van het drummen binnen een drumband, drumfanfare etc.:

- Roffels worden zowel over links als rechts gespeeld;
- Roffels worden sterk gedrukt (het zogenaamde pulsen). Open roffels bestaan niet;
- In plaats van roffels 9 worden roffels 7 gespeeld
- Veel gebruik van paradiddles en 16^e-punt 32^e paradiddles;
- Veel stijlen, mede bepaald door de pipers, zoals marsen, jigs, reels, strathspeys, slow airs, hornpipes;
- Accenten in roffels waarbij gebruik wordt gemaakt van up-stroaktechniek.

Een pipe band is onlosmakelijk verbonden met haar corps of drums. De standaardbezetting van een corps of drums is 3 tot 6 sidedrums, 2 tot 3 tenordrums en één basdrum, alhoewel veel Nederlandse pipe bands deze bezetting niet halen vanwege een tekort aan drummers. Kenmerkend voor Schotse drummen is ook het voorspelen en solospelen door de leading drummer. Iedere pipe band kent naast de pipe major ook een leading drummer die verantwoordelijk is voor de gang van zaken binnen de band. De leading drummer speelt in standaard drumstukken eerst enkele maten voor waarna de rest van de sidedrummers in valt. Het voordeel voor de invallers is dat zij eerst horen wat er gespeeld dient te worden. Maar het systeem biedt de leading drummer ook de mogelijkheid om de volgorde van muzikeregels zelf te bepalen. Het solospelen is ook kenmerkend voor drummers binnen een pipe band. Ook in niet-standaard muziekstukken heeft de leading drummer veel solowerk. Tot slot bepaalt het type drum ook het karakteristieke geluid van een pipe band. De pipe banddrums hebben altijd dubbele snaretechniek (boven en onder) waarbij de topvellen zeer strak gespannen zijn. Zeer veel aandacht is er voor de keuze van de drums (Premier, Andante of Pearl), het type stokken en de vellen waarop gespeeld wordt.

² Het jureren van pipers en drummers geschiedt zonder partijen voor de jury! Stijl is dus heel erg belangrijk en dit betekent dat uitslagen per jurylid kunnen wisselen. Alhoewel de pipe bandtop wordt gedomineerd door dezelfde bands is het dus mogelijk dat een pipe band verschillende beoordelingen kan krijgen wanneer er steeds andere juryleden beoordelen die hun specifieke voorkeuren hebben.

Meer informatie

Wie na het lezen van dit artikel de praktijk eens wil beleven kan op een aantal plekken en momenten terecht. Op de eerste plaats zijn er de jaarlijkse competities. Op de laatste zaterdag in mei is er altijd de Continental Pipe band Competition (voorheen in Swifterband en Apeldoorn, in 2003 in Lisse gehouden). Op de 2^e zaterdag van september staat het Belgische plaatsje Alden Biesen (nabij Maastricht) een weekend lang bol van pipe bands (met de nadruk op zaterdag). Daarnaast is er op de 2^e zaterdag van november altijd de Dutch Solo and Miniband Competition. Tijdens deze competities zijn de belangrijkste Nederlandse bands te zien en horen. De website van de NOvDB (www.novdb.nl) geeft de meest actuele data en plaatsen.

Uiteraard kan men ook op zoek gaan een taptoe met een pipe band of massed pipe band in het programma (onderaan dit artikel enkele internettips).

Wie naast al dit Nederlandse doedelzakgeweld toch behoefte heeft aan meer, kan in juli en augustus terecht in Schotland op de vele Highland Games, Highland Gatherings, Pipe Band Competitions en natuurlijk op Edinburgh Castle voor The Edinburgh Military Tattoo. Deze taptoe is al meer dan 50 jaar een begrip voor liefhebbers van militaire muziek. Want het was tenslotte het leger waar de doedelzak faam heeft gemaakt. De waar gebeurde verhalen en legendes rondom doedelzakken zijn talrijk. Niet voor niets gaven de Duitsers in de eerste wereldoorlog de Schotse militaire doedelzakspelers de bijnaam “Crying Ladies from Hell”.

Kees Westerkamp is drum major en verzorgt druminstructies bij onder andere Beatrix Pipe Band te Hilversum en The Clan MacBeth Pipe Band te Groningen. Hij is tevens drum major/bandmanager van The Holland Massed Pipes and Drums.

Met dank aan piper Kees van Gils voor de muzikaaltechnische adviezen mbt pipemusic.

Dit artikel is een herziene versie van een eerder artikel geschreven voor het blad van The International Military Music Society (Dutch Branch). Dit herziene artikel is gepubliceerd in het voorjaar van 2002 ter gelegenheid van een presentatie voor de Bond van Orkestendirectanten. Het kan dus zijn dat bepaalde data en evenementen achterhaald zijn. Wie een evenement wil bezoeken kan het beste de website van de Nederlandse Organisatie van Doedelzakbands www.novdb.nl raadplegen voor de laatste informatie. Ook de website van de Beatrix Pipe Band www.beatrixpipeband.nl bevat veel waardevolle informatie.

© 2003. Op dit artikel rust copyright volgens de Nederlandse Auteurswet en de Reprowet. Gebruik van het artikel, of delen daarvan, voor andere artikelen, publicatie in tijdschriften, boeken, folders, readers en op websites etc.etc. is verboden zonder schriftelijke toestemming van de auteur. Vermenigvuldiging is toegestaan met inachtneming van de Reprowet

Reacties aan de auteur: Kees Westerkamp, e-mail: keywest@tip.nl